

COMPTE RENDUS BIBLIOGRAPHIQUES – КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

ERNST VOGT, *Literatur der Antike und Philologie der Neuzeit – Ausgewählte Schriften*, herausgegeben von Erich Lamberz. Beiträge zur Altertumskunde, Band 313. Walter de Gruyter Verlag, Berlin-Boston 2013. 616 strani.

Že dolgo nisem vzel v roke knjige, ki bi me s heterogeno raznovrstnostjo vsebine in s pestro raznolikostjo literarnozgodovinskih (tudi literarnoteoretskih, literarnokritičnih in meomarskih) vrst in žanrov tako pritegnila in spodbudila kot izbrani spisi (*ausgewählte Schriften*) Ernsta Vogta, ki je (z veliko, skoraj triletno zamudo) izšla ob avtorjevem osemdesetem življenjskem jubileju. Vzorno urejena in tudi z relevantnim slikovnim gradivom dobro podprta knjiga, nas zanesljivo in pregledno vodi ne samo skozi literarne ubeseditve, ampak tudi po vzporednem arheološkem in likovnem gradivu muzejskih zbirk in galerij preko stoletij, ki se raztezajo od homerske davnine do nekaterih novejših odkritij in dogodkov že na pragu tretjega tisočletja.

Presenetljiva in domišljena je že struktura tematskih in problemskih sklopov v knjigi, ki je daleč od mehaničnega sledenja kronološkemu zaporedju zgodnejših ali poznejših objav.

Knjiga ima najprej uvodoma, pa tudi na koncu, lahko bi rekli, nekakšen zunanji „okvir“.

Začetne stranice zunanjega tega „okvira“ sestavljajo tri študije, od katerih dve opredeljujeta in nakazujeta metodološke specifičnosti dveh (po avtorjevi sodbi) neločljivo povezanih področij: z ene strani *klasična filologija* v ožjem pomenu besede, ki jo predstavi problemsko zastavljen uvod v grško literaturo (objavljen leta 1981 v *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, Bd. 2), z druge častitljiva *Altertumswissenschaft* v najširšem smislu, ki se nam najprej razkriva ob avtorjevem sprehodu skozi zgodovino in ob ogledu bogatih arheoloških zbirk in umetnin, ki jih hrani antični muzej univerze v Leipzigu (p. 22-60). Sledi presenetljivo osvežujoča in z izbrano dokumentacijo podprta študija o pojavu, razširjenosti in priljubljenosti akrostiha (p. 61-81), ki odpira impresiven vpogled v postopno, ne naključno, ampak izrazito funkcionalno prodiranje tega grafičnega okrasja najprej v aleksandrinsko poezijo, pa tudi v presenetljivo sporočilnost začetnih črk v homerskih heksametrih, npr. na začetku zadnjega speva Iliade, na kar so postali pozorni že aleksandrinski filologi, nato pa v njegovo poznejšo razširjenost, ki se je z bogato niansirano in virtuozno simboliko še posebej razbohotila v bizantinski liturgiji in nabožni poeziji.

Medtem ko imajo tri začetne študije tega „okvira“ strogo znanstven značaj, saj jih odlikuje nekakšna epska objektivnost, pa sestavlja zaključek tega zunanjega okvira nekaj prispevkov z izrazito memoarskimi prvini, ki jih ponekod preveva nadih lirske subjektivnosti. Kot biser se nam najprej na dveh straneh blesti spominski zapis o avtorjevem prebolevanju škrlatinke v zgodnjem otroštvu, ko se v njem kot sedemletnem pacientu ob branju neke sto let stare izdaje Schwabovih *Najlepših antičnih pripovedk* prvič prebujata nepotešljiva strast do

branja, ki ga poslej spremlja skozi vse življenje (p. 551-552).¹ Sledita dva spominska zapisa na avtorjeva študentska leta, ki jih je preživljal najprej v Bonnu (1950/51) in v Tübingenu (1951/52) in nato spet nadaljeval in zaključil z doktoratom (1956) in habilitacijo (1960) v Bonnu.

Kot rečeno, sta v ta okvir vgrajena dva sklopa razprav, kot sta naznačena v naslovu knjige: prvega predstavljajo interpretacije antičnih literarnih umetnin in liki njihovih ustvarjalcev (*Literatur der Antike*), drugega novoveška klasična filologija in portreti njenih najvidnejših predstavnikov (*Philologie der Neuzeit*).

Najbrž ni naključje, da avtorjeva prva pozornost med antičnimi pesniki velja Homerju, ki nam ga skuša v dveh prispevkih – za razliko od starih posplošenih teorij in predstav – izluščiti iz amorfnе množice anonimnih aojdov in rap-sodov in predstaviti ne kot nekako veliko senco, ampak kot zelo konkretno in jasno profilirano zgodovinsko osebo (p. 82-96). V oporo svojim prizadevanjem najde prepričljive argumente predvsem v interpretaciji anonimnega spisa o *Agonu* (t.i. *Certamen*), o tekmi med Homerjem in Heziodom (p. 97-126); pri tem opozarja na še vedno aktualna izhodišča, ki jih je začrtal pred skoraj poldrugim stoletjem mladi Friedrich Nietzsche v svojem leta 1870 objavljenem filološkem prvcu, še pred svojo „spreobrnitvijo“ iz filologa v filozofa. V motiviki Homerjevega *Agona* odkriva avtor zanimiva pričevanja o obstoju neke vrste predaleksandriškega „Muzeja“ s poudarjenimi interesi za osmišljanje in za kritično vrednotenje tako raznorodnih poetičnih smeri, kot sta ju predstavljali Homerjeva herojska in Heziodova didaktična epika. Pri tem izstopajo Nietzschejevi izrazi poudarki na agonalnosti kot predpogoju slehernega razvoja in napredka.² Avtor se k mlademu Nietzscheju in njegovemu interesu za *Agon* pozneje znova povrne v nekoliko krajšem, a še bolj aktualnem prispevku v drugem delu svoje knjige (p. 317-334).

Od homerske epike nas knjiga Vogtovih študij vodi v svet Ajshilove dramatike, pri čemer je prehod povsem naraven, skoraj neopazen, saj je dobro znano, kako je Ajshil (po lastni izjavi) rad „pobiral drobtine z bogato obložene mize Homerjeve“, in sicer ne samo v motiviki, ampak tudi v dramaturgiji svojih tragedij. Na to opozarja študija o govoricu molka (*die Sprache des Schweigens*, p.127-143) v njegovih dramah, ki izhaja iz „zgovorne“ vloge molka („zgovorne“, ker nam molk včasih lahko veliko več pove kot gole besede) že pri Homerju, in sicer takoj v prvem spevu, ob prvih verzih Iliade, kjer nas preseneča molk svečenika Hrizisa, ko se poda na sprehod ob morskem obrežju, in nato molk Zeusa kot prva reakcija na Tetidino prošnjo; in nič manj „zgovorne“ niso epizode molka, s katerim se srečujemo v Odiseji (molki junakinj v podzemlju, molki poslušalcev ob Odisejevi pripovedi na dvoru fajaškega kralja Alkinoa). Avtor nato prodorno analizira pomembno funkcijo, ki jo odigra molk v teatrolški zasnovi Ajshilovih tragedij (molki Kasandre v "Agamemnonu", molki Niobe, in prav tako molki Ahila v fragmentih izgubljenih dram). Škoda je le, da je avtor

¹ Ob tem se nam nehote prebudi spomin tudi na Bradačev slovenski prevod te prijetno berljive (in lepo opremljene) knjige, ki je pred dobre pol stoletja (ob izidu leta 1961) podobno pritegnila in očarala generacije mladih bralcev in po kateri je v naših knjižnicah in antikvariatih še vedno veliko povpraševanje.

² Zanimivo je, da podobne poudarke zasledimo tudi v uvodni študiji, ki jo je Valentin Kalan prispeval k slovenskem prevodu Nietzschejevih mladostnih fragmentarnih zapisov z naslovom »Mi filologi« v knjigi »Času neprimerna premišljanja«, ki je leta 2007 izšla pri Slovenski matici (prim.zlasti p. 31-35).

(kot zagovornik vprašljive nepristnosti³ te dramske umetnine) iz konteksta izločil prav tako ali še bolj "zgovoren" molk Prometeja v „Vkljenem Prometeju“ (prim. zlasti P. V. 436). K motiviki molka (ne ravno v dramatiki, ampak spet v epiki, in sicer v latinski) se avtor vrne v prispevku, ki interpretira molk Didone v podzemlju, v šestem spevu Eneide (p. 209-219), torej v tistem spevu, ki ga (v duhu tradicije po Eduardu Nordenu) označuje kot „edino rimsko tragedijo, ki zasluži to oznako.“

Ena najbolj poglobljenih Vogtovih dramskih interpretacij velja poslednji Sofoklovi dramski umetnini, po krivem prezrtemu »Ojdiru v Kolonu« (p. 149-167), ki so jo sicer občudovali tako veliki misleci in pesniki kot Goethe, Hölderlin, Nietzsche, Rilke. Posebno inovativna je nato pozornost, ki jo avtor posveča judovskemu pesniku Ezekielu (p.174-194), edinemu tragiku iz obdobja helenizma, od katerega so nam ohranjeni obsežnejši fragmenti iz njegove drame *Exagogé* (269 trimetrov), ki jih avtor najprej prevede v nemščino, nato pa skuša s primerjavo in s pritegnitvijo vsebine druge Mojzesove knjige (*Exodus*) iz grške Septuaginte rekonstruirati dejanje te najstarejše (žal samo fragmentarno ohranjene) evropske drame z biblično tematiko (p. 95-208). Dragocena so pri tem avtorjeva opažanja o presenetljivih vzporednicah med motiviko Ajshilovih Peržanov in Ezekielove *Exagogé*, npr. v poročilu sla, ki tako v enem kot v drugem primeru po eni strani opozarja na številčno in fizično premoč Egipčanov (oz. Peržanov), po drugi strani na razsežnosti katastrofe premočnih agresorjev kot božjo kazen: to kaže, kako temeljito se je judovski pesnik poglabljal v duha in v dramaturgijo atiške tragedije in se ob njej navdihoval.

Študijam s področja epike in dramatike sledijo vpogledi v liriko, ki se dotikajo v glavnem tekstov iz poznejšega antičnega obdobja. Gre za področje, na katerem je avtor pred šestimi desetletji začel svojo znanstveno pot, ko je ob koncu študija na bonnski univerzi v disertaciji objavil zelo odmevno kritično izdajo himnodije neoplatonika Proklosa; gre za edicijo, ki je doživela 17 recenzij. V Vogtovi knjigi sta Proklovim himnam posvečena dva daljša prispevka (p.228-250), medtem ko se članek pred njima (p. 220-223) loteva datiranja anonimne himne na Magno Mater, ki je ohranjena v Epidavru in so jo doslej zmotno pripisovali Telesili, znani pesniki iz 5. stol. pr. Kr., a jo je v resnici treba datirati veliko pozneje, šele v drugo stoletje po Kr.. Dalje sta tu dve recenziji, ki se dotikata krščanske himnodije. Prva se loteva epitalamija Tekle kot „Kristusove neveste“ (p. 224-227); ohranjena je v *Simpoziju mučenca Metodija* in spenjena v 24 kiticah, ki so razvrščene po črkah grškega alfabeta. Druga recenzija (p. 251- 255) je posvečena parafrazi psalmov, ki jo je ob koncu antike spesnil doslej še ne zanesljivo identificirani t.i. „homerski David“. Zlasti so ob tem dragocena avtorjeva kritična opozorila na veliko intenzivnejšo navzočnost homerske dikcije in homerskega izročila v zgodnji krščanski himnodiji, kot se je doslej predpostavljalo, ob tem pa tudi opažanja o očitnih sledovih postopnega prehaja-

³ Odločilne argumente v prid pristnosti Ajshilovega avtorstva, ki jih Vogt premalo upošteva, je navedel zlasti Walther Kraus (*Wiener Studien* NS 15, 1981, 95-133 = *Aus Einem Alles*, Heidelberg 1984, 184-218). Žal so v strokovnih krogih ostali povsem spregledani tehtni argumenti v prid pristnosti, ki jih je navajal M. D. Petruševski v svojem nastopnem predavanju ob imenovanju za enega prvih članov Makedonske akademije znanosti in umetnosti in v spremni študiji k svojemu makedonskemu prevodu Vkljenega Prometeja. Prim. *Pristapni predavanja ... na prvite členovi na MANU* (Skopje 1969), p. 107-117: *Dali e „Prikovaniot Prometej“ del od tetralogija*).

nja verzni obrazy iz kvantitativnega v akcentuacijski metrični sistem.

Za temi učenimi opažanji se kot osamljen biser v knjigi še enkrat zablesiti piščeve prefinjeni estetski čut za vzporejanje likovnih in besednih umetnin, in sicer ob opazovanju in opisovanju presenetljivih podrobnosti na veliki oljni podobi slikarskega mojstra Moritza von Schwinda, ki je shranjena v Galeriji Schack v Münchnu in ki ponazarja romantično zgodbo o tragičnem razpletu ljubezni med svečenico Hero in Leandrom (p. 256-266). Ob tem avtor naniza vrsto primerjav s pesniškimi ubeseditvami tega motiva, najprej v Muzajevem aleksandrinskem epilu, nato v zbirki Ovidijevih Heroid (Epist. 18.19), in ne nazadnje v Schillerjevi baladi "Hero in Leander" in v Grillparzerjevi drami „Valovi mornja in ljubezni“ (*Des Meeres und der Liebe Wellen*). Gre za primerjave, ki utegnejo biti spodbudne in zanimive tudi za slovenske prešernoslovce.⁴

Za naše slovenske in morda tudi za druge bralce pa vsebuje še več dragocenih podatkov in vrednostnih sodb drugi del Vogtove knjige, v katerem je predstavljen razvoj novejšje filološke znanosti, ob tem pa se zvrstijo tudi podrobnejše predstavitev cele vrste znamenitih nemških in drugih filologov, pri katerih so se šolali ali ob katerih so se zgledovali in navdihovali tudi naši zdaj že pokojni akademski učitelji (in morda tudi že učitelji njihovih učiteljev). Tu je najprej nekaj sintetično preglednih prikazov razvoja novejšje filološke znanosti, npr. *Grška filologija v novem veku* (p. 267-286), *Metodični spor med Hermannom in Böckhom in njegov pomen za zgodovino filologije* (p. 299-316), *Grecistika in patristika v Nemčiji 1870-1930* (p. 375-396).

Med predstavitev posameznih filologov je največje pozornosti deležen legendarni Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (1848-1931), kar nas ne preseneča, saj so se npr. celo nekateri ugledni profesorji slavne dunajske univerze radi ponašali kot Wilamowitzovi učenci. In tudi slovenski filologi, ki so bili ob ustanavljanju ljubljanske univerze predvideni kot kandidati, ki naj bi zasedli katedro klasične filologije (npr. Ivan Arnejc, Josip Tominšek), so se namestili na katedro klasične filologije pri Wilamowitzu. Tudi moj akademski učitelj Anton Sovrè si je npr., v kolikor so mu dopuščala skromna denarna sredstva, zasebno nabavljaj skoraj vse Wilamowitzove knjige. In ko so ga nekoč po letu 1925 (že kot štiridesetletnika) prvič prišli nagovarjati k univerzitetni docenturi, je postavljaj kot prvi pogoj, naj se mu pred tem omogoči enoletni dodatni študij - tako mi je namreč sam pripovedoval - in sicer na univerzi v Berlinu, kjer bi želel prijaviti in zagovarjati disertacijo pod mentorstvom Wilamowitza, ki je v tistih letih še zadnjokrat aktivno predaval.

Wilamowitzu so v knjigi posvečeni trije prispevki. Prvi (p. 335-357) opisuje odnose in razmerja med Wilamowitzom in plejado njegovih najimenit-

⁴ O odnosu Prešerna do Grillparzerja sta pri nas razpravljaj npr. Ivan Dolence (Jezik in slovstvo 1958/9, p. 235/6) in Janko Kos (Zgodovinski časopis 46, 1992, 335-342), vendar v glavnem le v zvezi z Grillparzerjevo dramo o Sapphi. Še največ je o svečenici Hero (in o njeni ljubezni do Leandra), ki jo omenja Prešeren v *Krstu pri Savici* z oznako *sloveča Hero v Abidi*, doslej pri nas pisal Jože Kastelic v knjigi *Umreti ni mogla stara Sibila – Prešeren in antika* (Ljubljana 2000), kjer je kot ilustracijo (p. 202) dodal tudi upodobitev tega motiva izpod čopiča angleškega slikarja Williama Turnerja. Toda Turnerjeva slika je bila javnosti prvič na ogled (v Angliji!) leta 1837, zato Prešernu ob ustvarjanju *Krsta pri Savici*, ki je nastal in izšel ob tragični smrti prijatelja Matija Čopa (1835), pač še ni mogla biti prezentna. Veliko prej in verjetneje bi nanj lahko vplivala likovna mojstrovina Moritza Schwinda (1804-1871), ki je bil rojen na Dunaju in je tam večkrat prebival in ki mu Vogt posveča svojo pozornost.

nejših učencev, kot so bili npr. Felix Jacoby, Paul Maas, Paul Friedländer, Karl Reinhardt, Walter Kranz, Giorgio Pasquali, Eduard Fraenkel, Werner Jaeger, Hermann Fraenkel, Wolfgang Schadewaldt, Peter von der Mühl. Pri tem je zlasti zanimivo in presenetljivo, kako je bil Wilamowitz vedno pripravljen, prisluhniti tudi morebitnim drugačnim mnenjem svojih učencev in je znal njihova mnenja tudi upoštevati, skratka, kot je sam nekoč zapisal, bil je „*umzulernen stets bereit*“. Drugi članek (p. 358-366) nam odpira vpogled v začetke Wilamowitzove profesure: v svojih prvih seminarjih se je – kot privatni docent – v zimskem semestru 1874/75 posvečal interpretaciji Psevdo-Longinovega traktata *De sublimi* (Περὶ ὕψους), in zanimivo je, da je ta traktat obravnaval tudi še v svojem zadnjem seminarju pred upokojitvijo, ki ga je imel v poletnem semestru 1929, in da je v vseh 54 letih svoje profesure vsako leto vsaj nekaj ur posvetil temu anonimnemu spisu, ki ga je upravičeno zelo visoko cenil.⁵ Tudi v že omejenih avtorjevih člankih o Nietzscheju in Nietzschejevih interesih za homerski *Agon* je veliko zanimivih podatkov in v njih tudi precej (podcenjevalnih) sodb, ki jih je Wilamowitz izrekel na račun mladega docenta iz Basla, češ da (po njegovi sodbi) izpodkopava ugled filologije kot resne znanosti. In kot se drugi pripevek dotika začetkov Wilamowitzove akademske kariere, tako se tretji (p. 367-374), v katerem je objavljeno in interpretirano eno zadnjih ohranjenih nam Wilamowitzovih pisem⁶, posveča koncu življenjske poti velikega učenjaka in opisu njegovega zadnjega počivališča v družinskem grobu pri Markowitzu.

V zvezi z „rodovnikom“ našega (tj. ljubljanskega) seminarja za klasično filologijo pa se mi zdi nad vse pomembna pozornost, ki jo Vogt posveča Friedrichu Ritschlu (1806-1876), in to ne samo v posebnem članku (p. 413-418), ampak tudi na mnogih drugih mestih svoje knjige. V Ritschlu, slavnem raziskovalcu Plavta (od tod njegov vzdevek *sospitator Plauti*), profesorju univerz v Breslauu (dan. Wrocław), Bonnu in Leipzigu, vidi Vogt enega največjih filologov 19. stoletja, edinega, ki bi ga v njegovi veličini lahko primerjali z Wilamowitzom. Zanimiva so avtorjeva opažanja, kako zelo je bil Ritschl naklonjen mlademu Nietzscheju, tako da je npr. Wilamowitz nekoč v tej zvezi Ritschlu očital nič manj kot nepotizem; po drugi strani pa je tudi mladi Nietzsche Ritschla nad vse visoko cenil in je bil ob izidu svoje odmevne knjige o rojstvu grške tragedije globoko prizadet in razočaran, ko je začutil, kako je knjiga pri Ritschlu naletela na ledeni molk. Žal je Ritschl v slovenskem filološkem obzorju skoraj povsem pozabljen. Najbrž niti ni znano, da je bil Ivan Lunjak (1847-1935), ki je bil v desetletju 1920-29 prvi profesor, tako rekoč pionir klasične filologije na takrat komaj ustanovljeni ljubljanski univerzi (pred tem je bil profesor na ruskih univerzah v Sankt Petersburgu, Odesi, Kazanu), v mladih letih Ritschlov študent v Leipzigu, kamor je (po rodu Čeh) šel na izpopolnjevanje s štipendijo ruske carske vlade.⁷ Ko avtor na strani 414 našteva vrsto Ritschlovih pomemb-

⁵ Ti podatki žal manjkajo v moji spremni študiji k slovenskemu prevodu (Prevdo-) Longinovega spisa *O vzvišenem* (Ljubljana 2011), 97-118.

⁶ In z objavo odlomkov tudi iz nekaterih drugih zadnjih pisem, ki si jih je Wilamowitz izmenjal s svojim bivšim učencem Waltherom Kranzom in ki jih Vogt hrani v svoji zasebni posesti.

⁷ Zdi se, kot da je Ivan (Jan) Lunjak v Sloveniji doživel nekaj podobnega kot je *damnatio memoriae*, saj o njem ni gesla v *Slovenskem biografskem leksikonu* niti v *Enciklopediji Slovenije*, in tudi v *Zborniku Filozofske fakultete v Ljubljani 1919-1999*, ki je izšel leta 2000, je geslo o njem (p. 392) zelo skopo in pomanjkljivo. Prvi je nekaj podrobnejših podatkov o njem

nih učencev, bi mednje – vsaj z našega zornega kota – lahko uvrstil tudi Jana Lunjaka. A krivda je naša, saj se najbrž še nihče od slovenskih filologov ni pozanimal, da bi npr. poiskal morebitne podatke o Lunjakovem študiju v Leipzigu v arhivu tamkajšnje univerze.

Med vrsto filologov, ki jih avtor predstavlja z velikim entuziazmom, erudicijo in simpatijo, naj omenim vsaj dva, ki zaslužita tudi z našega zornega kota posebno pozornost. To je najprej članek o slavnem bizantologu Karlu Krumbacherju kot članu Bavarske akademije znanosti (p. 397-412). Krumbacher si je namreč ves čas iskreno prizadeval preseči jezиковno bariero gesla *Slavica non leguntur*, zato je v obeh izdajah svoje *Zgodovine bizantinske književnosti* (1891, 1897) v največji možni meri navajal in upošteval relevantno strokovno literaturo, in to ne samo v ruščini, ampak tudi v drugih slovanskih jezikih. Drugo ime, ki je avtorju očitno nad vse pri srcu, je Tadeusz Zielinski. Njegova knjiga z naslovom *Antični in moderni svet*, zrasla iz ciklusa predavanj, ki jih je imel Zielinski leta 1903 za maturante takratnih ruskih gimnazij, je bila v slovenskem prevodu Josipa Glonarja (1925) najbrž med prvimi, ki so bile dosegljive v dvanajstih jezikih, kot jih omenja Vogt; bila je še dolgo vrsto let, tudi še pod socializmom, na ljubljanski univerzi prva na seznamu obvezne lektire za študente prvega letnika klasične filologije.

Z enako toplo simpatijo so nam predstavljeni tudi drugi veliki učenjaki in filologi zadnjega stoletja. Imeli smo srečo, da smo nekatere od njih lahko tudi sami poslušali, jih srečevali na znanstvenih kongresih in simpozijih ali si z njimi dopisovali. Naj omenim le nekaj imen, kot sta npr. dunajska profesorja Albin Lesky in Walther Kraus, pariška profesorja A. J. Festugière in Jean Irigoien, rimski profesor Scevola Mariotti, ne nazadnje Marcello Gigante, ki nam je bil več let kot profesor na univerzi v Trstu tako rekoč „najbližji sosed“ in nam večkrat poklanjal svoje knjige, med katerimi se mi je prizadeto vtisnila v spomin *L'ultima tunica* (1973) s sliko prezgodaj umrlega mu sina Maura, ki mi jo je poslal že nekaj let po svojem slovesu od Trsta. Ko se nam je veliki učenjak majhne telesne postave ob prvem obisku v Ljubljani predstavil s priimkom *Gigante*, je svoj priimek iskriko komentiral z besedami *sicut canis a non canendo*. Mislim, da gre prav Giganteju prva zasluga, da so se po njegovem odhodu tudi po njegovih naslednikih (Gianotti, Corbato in drugi) med klasičnimi filologi Trsta in Ljubljane kmalu, še v času napetih meddržavnih odnosov, začele spletati dobre kolegialne vezi, ki so se v obliki vsakoletnih obiskov, izmenjav in znanstvenih srečanj ohranile vse do danes.

Kot smo že uvodoma omenili, prehajajo predstavitve teh in drugih sodobnikov od stroge znanstvene objektivnosti sčasoma, proti koncu knjige, v vse bolj osebne, že skoraj lirizirane opise, obogatene z memoarskimi podrobnostmi. To velja npr. tudi za članek *Grecist uporabljaj Thesaurus* (p. 574-585), iz katerega ne razbiramo samo filoloških detajlov o grecizmi v latinščini, ampak tudi precej presenetljivih podatkov o skladateljski nadarjenosti in glasbeni ustvarjalnosti Fr. Reischa, sicer zelo prizadevnega sodelavca ThLL, pa tudi nekaj manj znanih podrobnosti o znanem nemškem romanopiscu Thomasu Mannu; ob vsem

navedel šele David Movrin v reviji *Keria* (XV 2, 2013, p. 150, op. 20 pod črto). In vendar je Lunjak objavil vrsto pomembnih pripevkov v takratnem uglednem glasilu *Žurnal Ministerstva narodnega prosvetljenja (ŽMNP)*. Prim. A. Ruban – E. Basargina, *Russische klassische Altertumswissenschaft in der Zeitschrift des Ministeriums für Volksaufklärung* (St. Petersburg 2012, Nr. 137, 140, 155, 210, 222, 225, 236, 266, 421).

tem ne gre prezreti, da je bil Vogt vrsto let požrtvovalni predsednik mednarodne komisije za *Thesaurus linguae latinae*. V podoben okvir sodita tudi dva prispevka, posvečena predstavitvi liričnega opusa sodobne nemške pesnice Dagmar Nick, ki svoja čustva, doživetja in opažanja rada preliva v svet antičnih mitoloških motivov (p. 509-530). Še bolj nas preseneča osebna toplina, s katero avtor se oddolži spominu na italijanskega prijatelja, žal prezgodaj umrleha Enza Deganija, s katerim sta leta 2000 skupaj ustanovila revijo *Eikasmós* (p. 540-550). In najbrž ni slučaj, da knjigo zaključuje zahvalni govor, ki ga je imel avtor (v italijanščini) na univerzi v Bologni, ko so mu ob šestdesetem življenjskem jubileju kolegi poklonili zbornik svojih izvirnih razprav. Iz govora veje ljubezen do antične Italije, ki je pisca očarala že v rosnem otroštvu v domači hiši, kjer so bile stene okrašene z antičnimi motivi na slikah, ki jih je oče nekoč prinesel s svojega edinega potovanja po Italiji.

Zato naj mi bo dovoljeno, da tudi svojo recenzijo zaključim z osebno noto, tem bolj, ker mi je avtor blizu ne le po znanstvenih interesih in po osebnem poznavanju, ampak tudi po datumu in letnici rojstva, tako da bi lahko skoraj s Horacijem zapisal: *utrumque nostrum admirabili modo consentit astrum*.

S Vogtom sva se prvič srečala pred petnajstimi leti, leta 1999, kot delegata najinih akademij na zasedanju Mednarodne zveze akademij (UAI) v Krakovu. Najina srečanja so se nato vsako leto nadaljevala in se še pomnožila, zlasti še, ko mi je Vogt predlagal, naj se tudi Slovenska akademija znanosti pridruži konziliju izdajateljev velikega latinskega besednjaka (*Thesaurus linguae Latinae*). Še prej sva presenečena odkrila, da sva že nekaj let oba tudi člana *Göres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft*, ki gradi na duhovni dediščini Johanna Josepha Goerresa, misleca iz obdobja romantike, ki je – drugače kot njegov sodobnik Hegel – gradil svoj sistem na idejnih temeljev krščanske etike. Gre za družbo učenih mož, ki se je postavljala po robu "železnemu kanclerju" Bismarcku, pod nacizmom pa je bila prepovedana, njeni člani preganjani, premoženje pa zaplenjeno. In tako sva se srečevala posledje včasih tudi po trikrat na leto. V Vogtu sem odkril ne le *virum re vera humanissimum*, razgledanega in kompetentnega sobesednika, ampak tudi človeka največje tolerantnosti, ki jo pooseblja Ernst Vogt že tudi v svojem najožjem družinskem krogu: sam izhaja iz ugledne evangeličanske družine, poročen je z Moniko, ki je prepričana in verna katoličanka, v družini so se jima rodili štirje otroci, od katerih najmlajša, Ruth, poročena z ortodoksnim Judom, živi v Izraelu. V svetlobi teh strpnih povezav se mi zdi Ernst Vogt večkrat kot utelešenje Lessingovega *Nathan der Weise*. Bolj kot kdaj koli sem se čutil počaščenega pred poltretjim letom, ko mi je zasebno predlagal, naj bi imel ob njegovi osemdesetletnici predavanje v Bavarski akademiji znanosti. Še danes imam slabo vest, da njegovi prošnji takrat nisem ustregel: zdelo se mi je, da bi bila to prevelika čast za mojo majhnost. In vendar, kaj vse bi lahko povedal v tistem predavanju, saj nas Slovence z Bavarsko povezujejo že več kot tisočletne vezi, o čemer zgovorno priča anonimna *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, ki je nastala okoli leta 870⁷ in ki velja za temeljni dokument slovenske duhovne, kulturne in politične zgodovine, o kateri sem sam že večkrat razpravljal in jo pred leti (1985) tudi prevedel v slovenščino.

Zato naj bo ta recenzija nekakšno zapoznalo opravičilo in oddolžitev za

⁷ Prim. Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Ljubljana /Laibach 2012), p. 26-27.

pred leti zamujeno in opuščeno priložnost.

Kajetan Gantar
Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Ljubljana, Slovenija

KEVIN CORRIGAN, JOHN D. TURNER, PETER WAKEFIELD (eds.). *Religion and Philosophy in the Platonic and Neoplatonic Traditions: From Antiquity to the Early Medieval Period*. Sankt Augustin: Academia Verlag, 2012, pp. 368.

Комплексноста на врската меѓу религијата и филозофијата и прашањето за вечната дијалектичка спрега на дихотомиите на светото и профаното, разумот и верата, трансцендентното и иманентното, се проткајува низ сета историја на филозофијата како доминантен мисловен „Гордиев јазол“. Оваа релација во еден специфичен период од историјата на филозофијата, имено во платонистичката и неоплатонистичката традиција, можеби повеќе премолчано, но во суштина сосем пластично, се балансира во барањето за помирување на теоријата и практиката, поединечното и општото, нужноста и слободата, авторитетот и креативноста. Поради изразениот теориски и духовен еквилибриум, испитувањето на овој мисловен период може да фрли нова светлина во сфаќањето на филозофијата и на религијата, кои, како дисциплини во современата академска средина, се силно сегрегирани.

Зборникот што е пред нас, е резултат на дванесетдневниот семинар одржан на Универзитетот Емори, во јуни 2008 година, што како тема за дискусија ги зема токму „интимните врски, конфликтите и дисконтинуитетите меѓу религијата и филозофијата во платонистичките и неоплатонистичките традиции од антиката до раниот среден век“¹. Густо подредените осумнаесет прилози се поделени во три проблемски целини, од кои третиот дел, во кој се поместени компаративистичките пристапи кон тематот на Зборникот (вкупно 9 статии), зазема најголемо место. На трите тематски целини (1-323) им претходи вовед (ix-x), а потоа следуваат библиографијата (323-343), краток информатор за авторите (343-349) и индексот на поими и имиња (349-368).

Приредувачите [Кевин Кориган (Kevin Corrigan), Џон Д. Тарнер (John D. Turner), Питер Вејкфилд (Peter Wakefield)] го посветуваат Зборникот на прерано починатиот нивен колега и пријател Стивен К. Стрејнд (Steven K. Strange), не само поради тоа што се појавува како автор на еден од текстовите, туку и поради неговиот придонес како истакнат стручњак од областа на античката филозофија, особено од областа на неоплатонизмот.

Овој критички приказ ќе ја следи логичката и содржинската подреденост која ја избрале приредувачите на Зборникот и ќе остави место за се-

¹ Corrigan, Kevin, John D. Turner, Peter Wakefield (eds.). *Religion and Philosophy in the Platonic and Neoplatonic Traditions: From Antiquity to the Early Medieval Period*. Sankt Augustin: Academia Verlag, 2012, x.